Kovara Kurdinameyê ya Navnetewî
Uluslararası Kurdiname Dergisi
International Journal of Kurdiname

Kovara Kurdinameyê ya Navnetewî
Jimar: 11 Mijdar 2024

International Journal of Kurdiname
Issue: 11 November 2024

https://dergipark.org.tr/en/pub/kurdiname E-ISSN-2687-5438

هێمایێن مێژوویی دشعرا نووخازا کوردیدا

(Historical Aspects In The Poetry Of Kurmancis)

(Hêmayên Dîrokî Di Helbesta Nûxaza Kûrmancî De)

(Kurmanci Şiirinde Tarihi Yönler)

Surood Weli Ismael Al-jaf*
Rabeea Ismael Khaled Zebari**
Hemn karim M. Salih***

Article Type: Research Article // Gotara Lêkolînî
Received // Hatin: 04.07.2024
Accepted // Pejirandin: 07.09.2024
Published // Weşandin: 29.11.2024
Pages // Rûpel: 130-150
DOI: 10.55106/kurdiname.1510756

This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC)
https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/

Citation/Atif: Al-jaf, Surood Weli Ismael, Rabeea Ismael Khaled Zebari, Hemn Karim, Historical Aspects In The Poetry Of Kurmancis, 2024, *Kurdiname*, 11, r. 130-150

Plagiarism/Întîhal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via ithenticate plagiarism website // *Ev gotar herî kêm ji alîyê 2 hakeman va hatiye nirxandin û di malpera întîhalê ithenticate ra hatiye derbaskirin.*

Abstract

In a general way, poetry is considered to be an important foundation in literature as a whole and poetry in general. Since the beginning of the stage of human life, each stage has its own use and until now, it has its own color and importance in all its forms. It is also considered as an important tool. The poet tells his story through elements.

Historical elements are one of the types of elements found in modern poetry in the south of the country. the poets still use it in their poetry. they use the historical ones. as it is clear that the Kurmans have seen very difficult periods in their history. the modern poets have used the historical ones for the success and problems of the Kurmans in the way of the historical ones. This is clear from the attention of the new poet Kurmanç. He uses historical elements in his poems.

Keywords: Hema, Historical Hema, Nukhaz Poetry, Mohsin Quçan

Kurte

Hêma bi awayekê giştî bi binemayekê giring dihê jimartin dinva edebiyatan de bi tevahî û helbestê bi taayetî. Hêma her ji destpêk a qûnaxa jiyana merovî hebûne û her qûnaxekê li gorey jiyan a xwe karanî ye û heta niha rengvedan û giring a xwe bi hemû cûreyên xwe hebû ye. Herweha hêma weke amrazekê giring dihê jimartin. Helbestvan bi rêya hêmayan behsa naxê xwe bike.

Hêma yên dîrokî yek ji wan cûreyê hêmayane Di helbest a nûxaz a başûrê welat de dihê dîtin. helbestvanan hêma di helbest a xwe de karanîne.hêma yên Dîrokî kar anî ne.çûnkû weke eşkere Kûrmanç di dîrok a xwe de qûnaxên pir sehmet dîtne.helbestvanên nûxaz hêma yên dîrokî ji bo serhatî û dert û kolên kûrmancan bi

*College of Education – Ibn Rushed for Human Science, University of Baghdad, Baghdad, Iraq surood.weli@ircoedu.uobaghdad.edu.iq, Orcid: 0000-0001-8193-2413
**College of Education – Ibn Rushed for Human Science,, University of Baghdad, Baghdad, Iraq, rabei.i@ircoedu.uobaghdad.edu.iq, Orcid: 0000-0002-5527-862X
*** PhD. Department Business Administration, Komar University of Scince and Tachnology, Sulaymanyeh, Iraq; Department Kindergarten College of Sharazur, University of Halabja, Halabja, Iraq. hemn.karim@komar.edu.iq, Orcid: 0000- 0003-0627-8698

rêka hêma yên dîrokî derbirî ne.ev yeke ji bal helbestvanê nûxazê Kûrmanç eşkere dibe.di helbestên xwe de hêma yên dîrokî kar anî ne.

Kilîtbêje: Hêma, Hêma yên Dîrokî, Helbesta Nûxaz, Mohsîn Qûçan

Özet

Genel anlamda şiir, bir bütün olarak edebiyatta ve genel olarak şiirde önemli bir unsur olarak kabul edilir. İnsan yaşamının başlangıcından bu yana her aşamanın kendine has bir kullanımı vardır ve günümüze kadar tüm biçimleriyle kendine has bir renk ve öneme sahiptir. Aynı zamanda önemli bir araç olarak kabul edilir. Şair hikâyesini unsurlar üzerinden anlatır.

Tarihi unsurlar ülkenin güneyinde modern şiirde bulunan unsur türlerinden biridir. Şairler hala tarihi olanları kullanıyorlar çünkü Kurmanların tarihlerinde çok zor dönemler görmüşler, modern şairler ise Kurmanların başarıları ve sorunları için tarihi olanları kullanmışlar. Tarihsel olanlardan ise yeni şair Kurmanç'ın şiirlerinde tarihi unsurlara dikkat etmesinden anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hema, Tarihsel Hema, Nukhaz Şiiri, Muhsin Quçan

ملخص

بشكل عام، يعتبر الشعر أساساً مهماً في الأدب ككل والشعر بشكل عام. منذ بداية مرحلة حياة الإنسان، لكل مرحلة استخدامها الخاص، وحتى الآن لها لونها وأهميتها بكل أشكالها. ويعتبر أيضا أداة مهمة. يحكي الشاعر قصته من خلال العناصر.

العناصر التاريخية هي أحد أنواع العناصر الموجودة في الشعر الحديث في جنوب البلاد. ولا يزال الشعراء يستخدمونه في شعرهم. يستخدمون تلك التاريخية. فمن الواضح أن الكرمان شهدوا فترات صعبة للغاية في تاريخهم. وقد استخدم الشعراء المعاصرون الشعراء التاريخيين لنجاح ومشكلات الكرمان على طريقة الشعراء التاريخيين. وهذا واضح من اهتمام الشاعر الجديد كورمانش. يستخدم العناصر التاريخية في قصائده.

لكلمات المفتاحية: هيما، هيما التاريخية، شعر النوخذ، محسن قوجان

كورته

هێما ب شێوەکێ گشتی ب رەگەزەکێ گرنگ دهێتە هژمارتن دناڤ ئەدەبیاتان ب گشتی و هوزانێدا ب تایبەتی. هێما هەر ژ دەسپێکا قوناغێن ژیانا مروڤی هەبووینە و هەر قوناغەکێ ل دیڤ پێدڤیاتیا ژیانا خۆ بکارهینانینە هەتا نوکە رەنگڤەدان و گرنگیا خۆ هەبوویە ب هەمی جورێن خۆڤە، هەروەسا هێما وەك ئامرازەکێ گرنگ دهێتە هژمارتن و کەرەستەیەکێ سەرەکییە ل دەڤ هوزانڤانان کو ب شێن ب رێکا وان هێمایان دەربرینێ ژ ئەوان تشتێن ڤەشارتی د ناخێ خۆدا بکەن، ئەڤجا ژبەر هەر هوکارەکێ بیت دناڤ هوزانێن خۆدا ب کاردهینیت.

هێمایێن مێژوویی ژی ئێکە ژ ئەوان جورێن هێمایان کو هوزانڤانان پەنا بۆ بریە بۆ ب کارهینانا ئەوان هێمایان، کو هێمایێن مێژوویی رولەکێ گەلەکێ گرنگ دناڤ هوزانێدا هەیە، چونکی وەکو یا دیار ئەم کورد د مێژوویەکا زەحمەتدا بورینە، ئەڤجا هوزانڤانێن نویخواز ژی ئەڤ چەندە وەك دەلیڤە ب کارهینایە و گەلەك روویدان و سەرهاتیێن مللەتێ کورد ب رێکا هێمایان دەربرینە و د ناڤ هوزانێن خۆدا یێن رەنگڤەداین، محسن قوچان ژی وەکی هوزانێن دیترێن کوردی ژ هێمایان بێ بەهر نەبوویە و ڤالاهیەکا زور گرتییە، لەوما مە فەر دیت ئەم ئەوان هێمایان دیار بکەین یێن کو گرێدایی ب مێژوویڤە و د هوزانێن هوزانڤانیدا رەنگڤەداین.

پەیڤێن سەرەکی: هیما، هیمایین مێژوویی، شعرا نووخاز، محسن قوچان

پێشەکی

- ناڤونیشانێ ڤەکولینێ:

ئەڤ ڤەكولینە ل ژێر ناڤونیشانێ (بەرجەستەكرنا هێمایێن مێژوویی دهوزانا نویخازا كوردیدا هوزانێن (محسن قوچان) وەك نموونە) هاتییە دەستنیشان كرن.

- گرنگییا ڤەكولینێ:

گرنگییا ڤەكولینێ د ئەوێ چەندێ دایە كو مە هەولدایە بابەتەكی هەلبژێرین كو كێم ئاماژە پێ هاتبیتە دان چێدبیت وەك بەشەك ژ ڤەكولینەكێ دا ئاماژە پێ هاتبیتە دان، بەلێ مە وەك ڤەكولینەكا سەربەخۆ سەرەدەری ل گەل كریە.

- سنورێ ڤەكولینێ:

ئەڤ ڤەكولینە یا سنوردار كریە ب ناڤونیشانێن خوڤە (بەرجەستەكرنا هێمایێن مێژوویی دهوزانا نویخازا كوردیدا، هەلبەت مە هوزانێن (محسن قوچان) وەكو نموونە وەرگرتینە، مە بەرهەمی وی ب ناڤی ل بەرسڤكامەبوفردباریت- تەڤ دیوانێن هوزانڤانینە).

- رێبازێن ڤەكولینێ:

د ئەڤێ ڤەكولینێدا رێبازا (وەسفی – شروڤەكاری) هاتییە ب كارهینان.

- **پەیكەرێ ڤە كولینێ:**

ڤەكولین ژ بلی پێشەكی و ئەنجام و لیستا ژێدەران ژ دوو پشكان پێكهاتیە، پشكا ئێكێ: باسێ تیوریە ب ناڤێ (هێمایان ب گشتی ، كو تێدا باسێ (پێناسە، زاراڤ،سەرهلدان، جور ، گرنگی، هوكار) هێمایان هاتینە كرن. پشكا دوویێ پراكتیكیە، كو تێدا باسێ (ژیاناما (محسن قوچان) ، رەنگڤەدانا هێمایێن مێژوویی دهوزانێن (محسن قوچان)دا) هاتینە كرن.

1. هێما ب گشتی

1.1. هێما وەك زاراڤ :

هێمایان ژی وەكی هەر بابەتەكێ دی چەندین زاراڤێن جودا بۆ هاتینە بكارهینان هەر زمانەكێ زاراڤەكێ جودا هەیە بۆ هێمایان وەكی ((هێما بهایەكێ ئیستاتیكی شعری و رولەكێ گرنگێ ل بنیاتێ شعریدا هەیە)) (**ئاسۆ وعەمەر مستەفا،٢٠٠٩،ل١٦٤**.).د بنەرەتدا زاراڤێ(((سمبول(symbol-ل كارێ یونانی (symballein)وەرگیراییە ، ل (sam) ب واتا(ل گەل) و (boleinl)ب واتا (پیتەپێدان و ریزگرتن)پێكهاتییە و ژڤریتەڤە بۆ پارچەیەك خەزەف یان هەر دەڤەرەكا تایبەت كو بۆ مێڤانان ب كاردهینان یان (وەك دیاریبەك بۆ هێزكرنا پەیوەندی دناڤبەرا واندا پێشكێشدكر یان ب واتا هاڤێتنا هەڤبەش Jeter ensemble -، رامانا هەڤبەش دوو تشتان د ئێك ریرەودا ، ئەڤ دووتشتە : هێما و رامانا وێ،ناڤێ وێژی (symbolon) واتە نیشانە یان دروشم یان هێما.د ناڤ نویخوازیێدا تشت دكەڤن نە بۆ مەبەستا دیركەفتنێ ، بەلكی نێزیكتر دبن و ئێكودوودگرین، ئەڤەژی واتا حەرفی (رەمز)بیرا مە دینیت كو ب رامانا (كومكرن) دهێت)).(پەخشان سابیر حەمەد، ٢٠١٢،ل٥-٦.) , ئەڤ زاراڤە(د فەرەنسیدا (symbol) و د روسیدا (combo) و د ئسپانیدا (symbol) و د زمانێ فارسیدا زاراڤێ رەمز و سمبل و سیمبول و نماد بكاردهێن.) (**فەتاح،-٢٠١٦، ل ١٧**) (د زمانێ (ئنگلیزی و ئەلمانیدا (symbol) و د زمانێ عەرەبیدا (الرمز).

د زمانێ كوردیدا (رەمز ، هێما ، جەڤەنگ) بكاردهێن. (نهێلی،،٢٠١٣،ل٢٢٤.) زاراڤێ هێمایان ((زاراڤێ بنەرت و بنجینەیێ هێمالوژییە. هەروەسا زاراڤێ هێمایان بۆ هەر كار و چالاكییەكا زمانڤانیە بۆ دەسپێكی یا پێدڤیە)), (**مەحەمەدی مەحەوی، ٢٠١٣،ل٢٢٤**) " قودامە بن جەعفەر" سەبارەت (هێما)ی وەكی زاراڤ د كتێبا "نقد النصر"دا د هاتیە: ((ئاخفتنكەرێن ئەوی سەردەمی وەختێ دڤیا مەبەستێن وان ب گشتی ڤەشارتیین و بتنێ هندەك ئاگەهداربن، و د ئاخفتنا خودا هێما ب كاردهێنان، ب ڤی شێوەیی هێما بۆ پەیڤ یان پیتا ، ناڤەك ژ ناڤێن گیانەوەران ،باللندە ، گیانەوەرێن كیڤی ، یان تشتەكێ دی ،یان پیت ژ ئەلف و بێیان،دانیت،و هەر كەسەكێ كو بڤێت ل ناڤەروكا وێ تێبگەهیت ئاگەهدار بكەن. رەمز پەیڤەكا عەرەبییە ود زمانێ فارسیدا ژی بكاردهێت)).(https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/539688،ل١٨٤).

2.1. پێناسێن هێمایان:

گەلەك پێناسە بۆ هێمایان هاتینە كرن كو هەر ئێك لدویف پسپوریا خۆ پێناسا هێمایان كریە، ئەم ژی دێ ئاماژەیێ دەینە چەند پێناسەكێن گشگیر و روهن ژوان ژی :

هێما ب شێوەکێ سادە ب ڤی شێوەیی دهێتە پێناسەکرن، هێما((هەمی وان تشتان ڤەدگریت کو ل جهێ تشتی دیتر دهێتە دانان و سەرنج بۆ تشتەکێ دی دهێتە کێشان، کو ئەو ب خۆ نینە)).(خوشناو ، ٢٠١٩،ز،ل٤٩), هەروەسا هەروەکی (رومان یاکوبسن) دبێژیت: ((هەمی پەیڤ هێمانە چونکی ل بنەرەتدا هەر وەکی (لوتمان) دبێژیت: زمان، وەکی جورەکێ هێمایان کاردکەت، بەلێ ناچێبیت ژبیرا مە بچیت ، کو پەیڤ د هێمایاندا بهێزترە ژ پەیڤا ئاسایی)).) (احمد، ٢٠٢٢ز،ل١١٣), هەروەسا (سوسێر) دبێژیت:((هێما ئەوە کو تشتەکی ل جهێ تشتەکێ دی ب رێژە و هێزەکا تایبەتڤە بۆ کەسەکی دیاربکەت، تنێ دڤی بواریدا کو ئەڤ پەیوەندیە ب ئامادەبوونا راڤەکارەکی دهێتە ئەنجامدان، هێما دشێت بۆ کەسەکی دەربڕی تشتەکێ دی بیت)) (مشەختی،٢٠١١،ل ٤٣.) (هەروەسا (د.فەرهاد پیربال) دبێژیت: ((هێما ل دنیایەکا ڤەشارتیڤە یان هزرەکە کو هونەرمەند بۆ کیترکرنێ و جوانکرنا بەرهەمەکێ ڤەشارتی،کلیلا ڤەکرنا وێ تنێ نیك خواندەڤانییە))،(خوشناو، ٢٠٠٨,ل ٣٢.) هەروەسا (محەمەد مەعروف فەتاح) دبێژیت:((هێما بریتیە ژوان نیشانێن کو مروڤ ب د ئێك و دووبگەهین یان ژی وەکی چەکەکێ هزرکرنێ ب کاردهینن (خوشناو، ٢٠٠٨ , ل ٣٢.)، (فەرهەنگا ویبستەر) ژلایێ زمانڤانیڤە پێناسا هێمایان دکەت کو((واتا یان ئاماژەییە بۆ تشتەکی ل رێکا هەبوونا پەیوەندی دناڤبەرا واندا))(نهێلی، ٢٠١٣، ل٢٤٥). ژلایەکێ دیتر ڤە هێما ((ئەوی رولی دتێکستیدا دگێریت ب ڤی رەنگی هاتییە دیارکرن کو هێما ب کارێ وێنەکرنێ نا رابیت،بەلکو زارڤەکرنێ دکەت و پولکرنێ ژی ناکەت، بەلکو واتایان ب رێکا پێکڤە گرێدانا هزر و رامانان دەردبریت))(نهێلی، ٢٠١٣ ,ل٢٤٥), هەروەسا (جان مارتین) دبێژیت: ((هێما بریتییە ژ نیشانەیەکی کو دەلالەت ل سەر تشتەکی دکەت ل دویڤ رێکەفتنا، بۆ نموونە تەرازی نیشانا دادپەروەرییە، کوتر نیشانا ئاشتیییە)) (رەئوف، ٢٠١٦،ل ٢٤٥.),دبوارێ ئەدەبیدا هێما ب ڤی رەنگی هاتیە پێناسەکرن، ((پەیڤەکە کو دەلالەتێ ژ تشتەکێ هەسپێکری و هەسپێنەکری دکەت ب رەنگەکێ هویر و جیاواز و بێ سنور ب هویرڤە و جیاواز ل دویڤ خەیالا ئەدیبی کو خواندەڤان د جیاوزن د تێگەهشتنا وێدا ل دویڤ رەوشەنبیری و هەستیارییا خۆ)(خالد، ٢٠٠٢،ل ٨٣.), (بودلێر) ب ڤی رەنگی پێناسا هێمایێ دکەت و دبێژیت ((هێما هەتا رادەیەکێ خوازەییە و چارەسەریا مروڤی دکەت بۆ تێگەهشتنا ئایدیا ب ئەگەرێ نیشانا و نواندنێڤە)(مەحمود،٢٠٠٩،ل١٩٠), هێما((خودانێ ئاریشانە، دەرگەهێ گرتیێ ئاریشان ڤەدکەت ، هەست بەرامبەر کێشێن هەیی و ئاریشێن شارستانی یێن بەرفرەهـ دکەت)) د شعرا دەمامکداردا هاتیە کو هێما ((دیاردەکا ئەدەبی و هونەرییە ل شعرا هەڤچەرخا کوردیدا شاعێر کەسەکێ ناڤدار و مێژوویی هەلبژێریت و خۆ دناڤ پیستێ ویدا ڤەدشێریت و بڤێ رێکێ ئاریشان بەرچاڤدکەت, ڤێرەدا دڤێت کەسایەتیا شاعێری ل گەل کەسایەتیا هێما ئێکبگرن، واتە سیفەتێن هەڤبەش د ناڤبەرا واندا هەبن)).(ئەمین،٢٠١٠،ل34)ب گشتی هێما((کەرەستێ دەسپێکێ بنەرەتێ تیۆریێ هێما (هێمالوژیێ)یە کو ب رێکا "هێمادانان"ڤە یا هاتیە ئاشکراکرن و دهێتە ئاشکراکرن)(مەحەویی، 2008, 33).

هێما ((بریتیە ژ بکارهێنانا پەیڤەکی یان دەستەواژەکی یان رستەکێ کو ژ دوو مەبەستا خۆ ڤەشارتییە ،ژبلی واتا بناغێ خۆ)).(**مەحمود،٢٠٠٧،ل١٦٩.)** (کاسیرر)(١٨٧٤-١٩٤٥)ێ ((فەیلەسوف ل کتێبا (فەیلەسوف و شێوە رەمزییەکان) دا نیك وی مروڤ بونەوەرەکێ خۆدان هێمایە بۆ شارستانیا مروڤایەتیێ))(**حەمەد، ١٩٩١ ،ل١)**. هەروەسا پێناسەکادیبیا هێما ((هەر نیشانەکا کو مە واتا دابیتێ یان خەلکی واتایەك دابیتێ ئەو دبیتە (هێما) بۆ نموونە(ڕۆژ) وێ گاڤێ دبیتە هێما کو واتایەکا وەکی (خوشی،ئازادی، روناهی) بهێت(Zebari, R. I. K.,ve BabayiğitM.V., 2022,r.29)، و هێما دانان ل بن دەستهەلاتا کومەلێ، و مەرج نینە هەمی کومەل ژ سەر ئێك گوتن رێکبکەڤن))(**خوشناو، ٢٠٠٨, ل ٣٢).** هەروەسا "فروید" د بێژیت: ((”هێما بەرهەمێ خەیالێ و نە هشیارییە". و هەروەسا د بێژیت : " بلنداهیا هێمایان، رادێ ئاماژەدانا وان د وەختێ نە هشیاریێدا ژ ئەنجامێ کونترولکرنا ئەخلاقی کومەلایەتیدا")).(هاجر طیبی، ٢٠١٣، ص١٠), مە چەند پێناسەك دانە هێمایان بەلێ ئەم گەهشتینە وێ واتایێ هێما ئەوە: دەمێ هوزانڤان پەیڤەکی دهینیت وەك ماسکەك بکاردهێنیت وەك چاوا مروڤەك خۆ دبن ماسکێڤە ڤەدشێریت کو خۆ ب کەسایەتیەکێ دی دیاردکەت هوسا هوزانڤان ژی هەمان شێوە بکاردهێنین داکو پەیڤا مەبەست دیار نەکەن ئەڤجا ژبەر چ مەبەست بیت ئەو هێمایانبکاردهینین.

3.1. مێژوویا سەرهلدانا هێمایان:

هێمایان ژی وەکی هەر بابەتەکێ دی مێژوویا خۆ یا هەیی((ب کارهینانا هێما مێژوویەکا کەڤن هەیە د زڤریتەڤە بۆ سەدێیێن کەڤن و هەر ل دەسپێکا شارستانیەتا مروڤی وەك شێوازەکێ دەربرینێ ب کارهاتییە(Zebari, R. I. K., ve Babayiğit, M. V., (2021b),r8), دەسپێکێ وێنە هێمایێ تشتا بوو ، پاشی پەیڤان جهێ وێنەیان گرتیە)).(مستەفا،٢٠٠٩, ل ١٦٥) مێژوویا هێما مێژوویەکا دویر و درێژە ، ((بنجینە و بناخێن وێ زڤریتەڤە بۆ زانستێ لاهوت

(the ology) ،ل گەل creed)- دەستورێ باوەریا مەسحیی) هەڤواتایە. هەر دەسپێکێ ب گشتی ل دروشمێ ئایینیێ و هونەرێن جوان و ب تایبەتی د شعرێدا ب کارهینابیە .هەتا نوکە ل پانتایی واتاسازی و بیرکاری و لۆژیکدا، بەها و نرخێکێ هێما گەلی هەیە))(مەحموو، ٢٠٠٩ ,ل١٨٨).مروڤێ دەسپێکێ ((هێما ل گەل ئێك ژیاینە ودپێرابوونێن ئایینی و ئاهەنگاندا بکارهاتیە, ئەڤ هێمایە زێدەتر رویێ گیانەوەرەکێ پەرستنێ بۆ دکەن یان یێ مروڤەکی بوو)),(حسن، ٢٠١٧،ل٩) هوزان وەکی ((ئێك ژ ژانرێن ئەدەبی و ژ بۆ خۆ نەمر بهێلیت و روبەرێ بەلاڤبوونا خۆ بەرفرەهتر لێبکەت، مفایەکێ مەزن ژ ژانرێن دی وەرگرتیە. بۆ نموونە: ژ شانۆییێ تەکنیەکا کاریگەر(هێما) خواستییە تا بەرهەمێ خو پێشبێخیت, ب کارهێنانا هێما دشانۆییێدا، ب مەرەما زارڤەکەر بشێت زێدەتر ژ رولەکی د شانوگەر یەکێدا ببینیت،یان بشێت ژیانا کەسایەتێن میتولوژی بکەت، لێ د هوزانێدا،هوزانڤان ئێکبوونێ ل گەل دکەت و ب زمانێ وی دئاخڤیت, هندەك ژ سیمایێن وی وەردگریت, تا ئەو و هوزانڤان دبنە گیانەکێ نوی، نە هوزانڤانونەکەسایەتی))(RIK ZEBARI, BR Huseein, (2023).r.464) .

(ئیتس (*)) ی، هێما ژ بۆ مەرەمەکا هونەری ب کارهینا ول دەڤ ئیتسی،((هێما هەلگرێ چەندین ئەرکێن سوفیگەری و جادوگەری یە.... د شانوگەریێن وی یێن هوزانێدا، هێما رامانا بەرزەکرن و ڤەدیتنێ دبینیت، واتە ئەرکەکێ سوفیگەری هەیە؛ لێگەریانێ ل دەروونەکێ هەڤدژێ دەروونێ خۆ دکەت)), (**حسن، 2010 ،ل ٢٣**) (ل دەڤ پاوەندی (**) خۆدێ هوزانی د هەمان دەمدا،((کومبوونا خۆدێ هوزانڤانی ویێ کەسایەتیا دیروکی یە. هوزان نڤیسینە؛ هاتن و چوون دناڤبەرا هەر دوو خودانڈا هەیە, ب ڤێ ئێکێ، هوزان دهێتە ڤەگوهاستن بۆ سترانکیا زەلال.تا وی رادەیێ یا ل بەر وەرگری زەحمەتە جوداهیێ دناڤبەرا هەردوو خودانڈا بکەت, فرەهـ دەنگی؛ هوزانڤان دێ کەسایەتیەکا درامی یا نوی ژ کەلتورێ مروڤایەتیێ، ئەفسانە و هێمایان، دئاشوپا خۆدا ئافرینیت، دا خۆ ل پشت ڤەشێریت و نەچاردکەت ب بەتە سەردەمێ وی تا چارەنڤێسی نیشانبدەت))، (**حسن، ٢٠١٧ل ٢٣**)دێ شێن بێژین ((کو ئەوان هێمایان کارتێکرن ل سەر ژیانا خەلکی هەبوویە و ئەو هێما دناڤ بیروباوەر و رەوشت و تیتالێن واندا بنەجهببوون و ب کارهینانا وان ژلایێ هوزانڤانانڤە نیشانا هندێ بوو کو ئەڤ هێمایە ل دەڤ خەلکی دناسیاربوون و خەلکی ب بیهستنا وان هێمایان بیر ل ئەفسانە یان چیروکان کو پەیوەندی ب وێ چەندێڤە هەبوو دکر و مەبەستا هوزانڤانی دگەهشتن))) (**خالد، 202، ل ٨٠**),ژ نموونێن هێمایێن بەرنیاس ل دەڤ مللەتان وەکی هێمایێن ((بیرکاری و فیزیا و کیمیا و هندەك زانستێن دی و ل گەل هێمایێن زمانیێن د سروشتیدا بۆ مە ماین وەکی تێکبرنا ئەنیێ هێمایە بۆ عێجزیێ و تورەبوونێ و سوربونا سەروجاڤا هێماییە بۆ شەرمێ‘ هەروەسا ژ هێمایێن تیتالی و ئاینی هەیڤ هێمایە بۆئاینێ ئیسلام و خاچ هێمایە ۆ ئاینێ مەسحیەتێ، هەروەسا شێر هێمایە بۆ وێرەکیێ و کوتر هێمایە بۆ ئاشتییێ و سە هێمایە بۆ وەفاداریێ و دلسوزیێیە...هتد))(**علی، ٢٠١٧،ل ٦**.)

4.1. ئەگەرێن بکارهێنانا هێمایان:

هەتا کو ئەگەرێن دروستکرنا هێمایان بزانین، ئەم پێدڤی ب بەرسڤا ڤان پرسیارانە ((ئەرێ بۆچی ل دەمێ هوزانڤان دەربرینێ دکەت، تەکنیکا هێما ب کاردهێنیت؟ بۆچی ئێکسەر بوچونا خۆ،پێشکێش نە دکر؟ ئەگەر راستەوخو پێشێشکر بوو دا چەوا هێتە وەرگرتن؟ دا کارتێکرنا وێ چەند بیت ؟ ئەو چ ئەگەرن هوزانڤانی پالدەن، هێمایان د هوزانێدا ب کاربینیت؟))(**حسن، ٢٠١٧ ، ل٦٦**), دێ شێین ب کورتی بەرسڤا ئەڤان پرسیارادەین: داکو خۆ پشت وان هێما ڤەشێریت ژبەر چەند هوکارەکا یا ئێکی ب دبیت ژبەر وی سەردەمی بیت یێ تێدا ژیایی، یا دوویێ بیت ژبەر ژیانا خۆ یا تایبەت بیت، ژبەر وان هوکارێن مە بەری نوکە بەحسکرین,مە بەری نوکە ئاماژە ب وێ چەندێدا کو ژبەر وی سەردەمێ تێدا ژیایی (بیت وی دەمی ئەگەر راستەوخۆ ئاماژە دا بۆ گوتنا خۆ دبیت ژیانا وی کەڤتبوو مەترسیێ)،هەروەسا (ئەگەر راستەوخۆ ئاماژە دا بۆ ژیانا وی نەدڤیا کو هەمی کەس ژیانا وی راستەوخو ب بینین ,ZEBARI, R.I.K , HUSEEIN. B. R) ABDULRAHMAN. L. M, AMEEN, S. T. M,(2022),r.129)، دا کارتێکرنا وێ هوزانێ یا کێم بیت خواندەڤانی چ خوشی ژێ نەدیت چونکی هێما تەمومژیێ د هوزانێدا چێدکەت ب ئەڤێ تە مومژیێ خوشێ بۆ خواندەڤانی چێدبیت, وەکی ئەڤ چەندا مە بەری نوکە ئاماژە پێدایی کو (ئەو هوکار، تەمومژی) ئەڤە دبنە ئەگەرێ هندێ کو هوزانڤان هێمایان دهوزانێن خۆدا ب کاردهینیت(Zebari, R. I. K. & Babayiğit, V. (2022).r.105)، ب کارهێنانا هێما چەند هوکارێن هەین کو ئەڤە ژی گرنگترنێن وانە:

١/ مەبەستا ئیستاتیکی: هونەرمەند ب مەبەستا پێدانا بهایەکێ ئیستاتیکی بلند و ئاستەکێ باشێ هونەری ب بەرهەمێ خۆ و دەرئێخستنا هێزێ ئافراند هەوارێ بۆ هێمای دبەت.

٢/ مەبەستا سیاسی: هونەرمەند گەلەک جاران ب ئەگەرێ مەبەستەکا سیاسی و ترس ژ دەستهەلاتێ ل بەرهەمێن هێمایدا ب کاردهنیت ب مەبەستا گوزارشتکردنێ ژ هزروبیرێن خۆ خوپاراستن ژ زوریا دەستهەلاداران.

٣/هوکارێن کومەلایەتی:هندەك جاران هونەرمەند ب ئەگەرێن رێورەسمێن کومەلایەتی نەشێت ب ئاشکرایی هندەك تشتان دەرببریت و هێمایان ب کاردهینیت.(مستەفا، ٢٠٠٩ , ل١٦٨)

5.1.جورێن هێما:

هێما ژی وەکی هەر بابەتەکی ژ چەندین جوران پێکدهێت مە ژی ڤێرە ئاماژە ب هندەك جورا داییە.

1.5.1.هێمایێن ئەفسانەیی:

هێمایێن ئەفسانەیی ئێک ژوان هێمایانە کو هوزانڤانی مفا ژێ وەرگرتی بۆ هوزانێن خۆ((گەلەك بەش ژ رویدان و کەسایەتیا و پەلەوانێن چیروکێن ئەفسانی بووینە هێمایێن شیعرێ و ژ لایێ شاعرانڤە ب کاردهێن، ب ئەگەرێ ئەوان ئیحیاو لێکدانەڤە واتایی بۆ ئەڤان رویدان و کەساییەتیان کرییە؛ ژبەر هندێ شاعیر ب نێزکیڤە و لێکچوان بۆ سەردەمی و بارودوخێ خۆ ب کاردهێن، ب ئەڤێ ژی ئەفسانە دێبیتە بەشەك ژ بنیاتێ شیعرێ))(ئەحمەد، ٢٠١٣،ل١٨٧) . هەر وەکی ((ئەلبێرکامۆ (١٩١٣-١٩٦٠) ئاماژە پێکرییە کو ئەفسانە دەلالەتەکا هێمایی ڤەشارتی تێداییە، هەر چ وەختبیت شاعری ئەڤ دەلالەتە دیتن چالاك دبیت))(**حەمەد، ل٢١٣**), هەروەسا (هێمایێن ئەفسانەیی) ((ئەو هێمانە کو ئەفسانا ملی وەردگریت و واتا دناڤ خۆدا ڤەدشێریت, وەکی
(شێخێسەنعان)هێمایەبۆ(عەشقاپاك)(**ئیبراهیم،٢٠٠٩،ل٩٥**).

ل ناڤ ئەو هێمایێن کو شاعر بکاردهینین ئەوژی: ((سینباد ، سیزیف، تەموز ، ئیشتار.... هتد))(عریش وریده ،٢٠١٥ ، ص٢٠.). چەند هێمایێن دی ئەوژی :((سیزیفوس ، ئەدۆنیس، فۆنیکس، کۆترا شین))(هاجر طیبی، ص١٢.) ((سندی باد ، ئەژدەها، سیمەرخ ، هابیل و قابیل...) هەروەکی (نەسیمە بوسەلاح) دەربارەیی هێما ئەفسانەیێ دبێژیت: ئەو چوار چووڤەکێ بەرفرەە ژ ئەفسانێ وەردگریت کو لێگەریانێن وێ تێدا دلڤلڤن. واتە دەمێ نڤیسەر ئەفسانێ وەکی هێما وەردگریت بهایەکێ هونەری و جوانکاری ل سەر زێدەدکەت))(**علی٢٠١٧، ل٣٢-٣٣**).

2.5.1.هێمایێن ئاینی:

شاعر و نڤیسەران گەلەك گرنگی ب ئەڤی جوری داینە، نەخاسمە د ئەدەبێ کوردیێ کلاسیکیدا ، ژبەر کو ل سەر گەوهەرێ ئایینی هەلبەست دهاتن ڤەهاندن. ئەڤ چەندە ژی د بوو ئەگەر ، هێمایێن ئاینی مینا بن سترەکێ رولێ خۆ د هوزانێدا ب بینت. د سەردەمێن کەڤندا ب چاڤێن پیروز سەحکرنە ئاینی ، بەلێ د جڤاکێ نوخوازدا کو ئەو چ ژ پیروزیێ نزانین ئەڤێ پیروزیێ بن پێ دکەن . دئەنجامدا ئاین فاکتەرەکێ گرنگە، کۆ هێما دهێنە دارشتن د تێکستا ئەدەبیدا، ب تایبەت د ئەدەبا مللەتی ، خودان باوەراندا. وەك ئەدەبا کلاسیکا عەرەبی ، کوردی و فارس(**فەتاح، ٢٠١٦ ، ل ٣٨-٣٩**), ئاین دیاردەکا کومییە. ((خودێ هوزانڤانی و گەلەکێن دی تێدا بەژدارن و ژێدەرەکێ بەرفرەهە، چونکەکەلتورێ ئاینی، ژێدەرەکێ زەنگینێ ئیلهاما ئەدەبییە، ئەدیب بابەت و نموونان ژێ وەردگرن. ئەدەبێ جیهانی پری شاکارێن ئەدەبیێن بلیمەتە کو مفا ژ ئاینی وەرگرتین ، واتە هوزانڤان لێگەریانێ ل هێمایەکێ گونجای دکەت و ئێکگرتن و پێکگوهورینا ئەزموونان ل گەل کەسایەتیێن ئاینی کرینە هێما و وەك شیانێن هونەری ل سەر هونەرێ خۆ زێدەکرینە کو ب دەمێن ژ هەڤدوور ب ناڤێێك هلکرینە...وەك هێمایێن پێغەمبەرا و سوفیان))(**حسن،٢٠١٧،ل١١٦.**) (زۆر جار بەکارهێنانی هێما لە شیعری کلاسیکدا بۆ شردنەوەی بابەتە مەستیەکانیش بەکار هاتووە، مەینۆشیی لە ئەدەبی کوردییدا لەلای شاعیرانی کلاسیک بە واتا عیرفانییەکەی بە واتای مەستیی و چوونە خەڵوەت و دابڕان لە شتە پووچەکانی دنیا ڕەنگی داوەتەوە، لەژێر ناونیشانی ساقینامەدا بووەتە یەکێک لە بابەتە شیعرییەکانی شاعیرانی عیرفان و سۆفییزم، ساقینامە نموونەی ئەو ئەدەبە بەرزەیە مرۆڤ لە ڕێکخراوێک کۆدەکاتەوە و مەستی خودایی ناسنامەیان پێدەبەخشێت .سەرەتای ساقینامە لە ئەدەبی کوردییدا دەگەڕێتەوە بۆ مەلاپەرێشان کەهێمایان بۆ مەی و مەی نۆشی بەکارهێناوە)(هێمن، مەریوان، ٢٠٢٣،ل ٥٩٠).

چەند نموونەیەك بۆ ڤی جوری (ئەنوەر قادر محەمەد) د شیعرا (پشکۆکانی ناخم)دا، ((کەشێکی ئایینی بە خوودی هۆنراوە بەخشیوە:کە لەم هونراوەدا ژانی مەسیح هێمایە بۆ ژانی ولات و بەشێکیشە لە خودی شاعیر، گەشبینانە

خستووتیەروو))(**حەمەد ١٩٩١, ل٢٥)**. شاعر (هەمی دەما ب خەیالا پێغەمبەرا دژیت، هەتا کو ناڤونیشانی ژی نابنیت، موعجیزێن وان دکەتە هێما. نە مردووم زیندوو دەکردەوە و(هێما مەسیح)، نە دەچووم بۆ ئاسمان (هێمای محەمەد(د.خ)) (**حەمەد، ١٩٩١ ,ل٢٥٢.**). (لەئەدەبی کوردیدا چەندین شاعیرمان بەرچاو دەکەوێت، کە لە عیشقی پێغەمبەردا) د.خ (شیعریان نوسیوە، بەو پێیەی کە شاعیرە کالسیکییەکانمان پیاوانێکی دینی بوون، هەروەها شوێن کەوتەی ئەهلی تەسەوف بوون و خۆشەویستی خودا و پێغەمبەری خودا تێکەڵ بە ڕۆح و جەستەیان بووە، لێرەدا هێمای دینیان بەکار هێناوە) (پەری، سروە، بێستوون، هێمن، ٢٠٢٣، ل ٥١).

3.5.1.هێمایێن نەتەوەیی:

هەر نەتەوەیەک خودان هێما و سیمبولێن تایبەتن ، ئەڤ سیمبولە گرێداینە ب سەرکەفتن و کەسایەتیێن ناسیونالی.ئەڤ دیاردە گەلەک ل ئەوی دەمی دهێنە دەربرین ل دەمێ مللەتەک بن دەست و تەپەسەر بیت(**فەتاح، ٢٠١٦، ل٤٥-٤٦**), هێمایێن نەتەوەیی((ژ کومەلگەهەکێ بۆ کومەلگەهەکا دی دهێنە گهورین، چێدبیت ژی ل سەر بنیاتێ ژ نیشکەکێڤە یان پەیوەنییێن دناڤبەرا دوو یان چەند جڤاکان، وەکهەڤییەک دناڤبەرا هێمایێن نەتەوایەتییێن واندا هەبیت، لێ ئەڤ چەندە کێم جاران روودەدەت، لەورا زمانێ مللەتەکی ژ مللەتەکێ دی یێ جودایە هەروەسا د ناڤ دیالیکتان ژیدا و د ناڤ کومەلێن خەلکییێن سەر ب دیالیکتەکێ ڤە جودایی دناڤبەرا هێمایێن نەتەوەیدا هەیە))(**خالد، 202ل ١١٧).**

4.5.1.هێمایێن کەسی (تاکە کەسی):

ئەڤ جورێ هێما پەیوەندیەکا ئێکسەر ب کەسێڤە هەیە, رامانێن هێمایێن کەسی ب تنێ بۆ خودانێ هێمایێ دئاشکرانە. کومەلگەهـ چ رولێن دیارکری د درستبوونا ئەڤی جورێ هێمایێدا نابینیت(**فەتاح، ٢٠١٦، ل ٤١-٤٢**), هێما کەسی ((بیاڤەکێ ئازاد بەرامبەر ئەزموونا کەسی ڤەدکەت و دەرڤەتەکا باشتر بۆ هەلبژارتنا هێمایێن خودی، یێن نواندنا ئەزموونا کەسی ب شێوەکێ تایبەتمەندتر دکەت، ب ڤێ رێکێ هێما دبیتە دیارکرنا خودانی ل گەل خەونێ ژبەر کو ئەو شێوێ راستەقینە و نە راستەقینە هەلدگریت و بازنەیێگەهاندنییە دناڤبەرا پالدەرێن جیاواز))(**علی، ٢٠١٧،ل٢٨-٢٩.**), هندەک جاران((بۆ مروڤی ل جهەکێ دیارکری رویدانەک دروستدبیت کو دبیت ئەڤ رویدانە ب بیتە ئەگەرێ دروستبوونا حالەتەکێ خوشی یان نەخوشییێ ل دەڤ مروڤی، ئەڤ چەندە ب تنێ بۆ وی مروڤی ریدایە، واتا پەیوەندی ب وی مروڤی ب تنێڤە هەیە، لەورا هەردەمەکێ ناڤێ وی جهی دهێت ؛ ئەو مروڤ هەست ب خوشی یان نەخوشییێ دکەت و ناڤێ وی جهی ل دەڤ وی مروڤی دبیتە هێما بو وی هەستی و کەسێن دی کو ئاگەهـ ژ سەربوورا کەسی یا وی مروڤی نینە هەست ب چ خوشی یان نەخوشییان ناکەت و وێ پەیڤێ وەک هەمی پەیڤێن دی وەردگرین و ژ واتایا فەرهەنگییا رێککەفتی ژلایێ کومەلگەهێڤە دەرناکەڤن)))(**خالد،٢٠٠٢, ل ١١٨**). شاعر هێمایێن کەسی ب ((دوو شێوازان دروستدکەن، یا ئێکێ ب کارهێنانا نوی هێمایێن کەڤن، ئەڤ کارە ژی ژ لادانا واتایی نێزیکەت, یا دوویێ ب خولقاندنا هێما نوی، ئەڤەژی لێلی زمانی شعیریی لێکدەکاتەوە))(مەحمەد عەبدولکەریم ئیبراهیم، ل٩٥).

5.5.1.ژمارە وەک هێما :

ژمارە ژی جورەکە ژ هێمایان کو هوزانڤانی ب کارهینایە د هوزانێن خودا ((ژمارە وەکی هێما ل کەلتور و روشنبیرێن گەلەک نەتەوێن جیوازێن جیهانێ بووینە هێما، ل هەر سەردەم و کومەلگەهەکی و هەر ئاینەکی و هەر دابونەریتەکی ژمارە و واتا رەمزان یا جیاوازە))(سافیە مەحمەد ئەحمەد، ل١٩٣) نموونە (٤ وەک هێما بۆ چوار پارچەیێن کوردستانێ ، پێنچ هزار وەک هێمایەک بۆ شەهیدێن هەلەبجە، (١٨٢) هزار وەک هێما بۆ ژمارائەنفالێنکوردستانێ ...هتد)(**حەمەد، ١٩٩١ ل٤٠٦.**). هەروەسا ژمارە ((بۆ مەبەستا ئاینی د هوزانا سوفیزما کوردیدا، وەکی ژمارێن رکاعەتێن نڤێژان ، وەک ژمارە (٢،٤،٣) گرنگی پێ دهاتە دان ب تایبەتی ژمارە (١) کو رەمزەکا بەربەلاڤە د ناڤ ئەدەبێ کلاسیکدا، ئەو ژی هێمایەکە بۆ یەک تاپەرستنێ. ئانکو هندەک نڤیسکاران بۆ مەبەستێن ئولی و هندەکان بۆ مەبەستێن نەتەوەیی و فیلۆسوفی دناڤ دەقێن خۆدا ب کارهینانە))(**فەتاح، ٢٠١٦، ل ٥٠.**).

6.5.1.هێمایێن سروشتی:

هوزانڤانان گرنگیەکا مەزن ب سروشتی دایە و مفایەکێ زێدە پێ دایە، ((سروشت، ئەو گیانە یێ مروڤ ل دەمێ د گەلدا دژیت و هەست ب ئارامیێ دکەت، لەورا ل دەمێ بهێنتەنک دبیت، حەز دکەت ل گەل سروشتی بمینتە بتنێ و هەست

ب تەناهیا گیانی دکەت. هوزانڤان مروڤە و پێدڤی ب ئارامیێ هەیە. ل دەمێ دگەل سروشتی دژیت، شیان هەنە ب دەربرینەکا ژ هەژی و جودا ژ کەسێ ئاسایی، بەرهەمەکێ ژێ ب ئافرینیت و چ ڕێگر نینین هێما ، نوینەرێ رەگەزێن سروشتی یان پێکهاتێن وێ وەك : باژێر،دار،پر،رویبار،...هتد.بیت، واتە هوزانڤانی پێکولێ دکەت یێ کاملان و تەڤگێربیت، لەورا بۆ ب دەستڤەهێنانا هێمایێن گونجایی، ل هەمی کوژیێن ژیانێ دگەریت و هەمی دەرگەهان دقوتیت))(حسن، ٢٠١٧،ل١٣٥).
هێمایێن سروشتی ((پشبەستنێ دکەتە ل سەر وەرگرتنێن نەستی و وێنەکرنا هژمارەیەك ژ شێوەیێن دەستپێکی و هزرکرنێن وێ))(**علی، ٢٠١٧ , ل٤١**), هێما سروشتی ((ژ کەسەکێ بۆ ئێکێ دی ناهێتە گوهورین بهایێ وێ ئێکە ل دەڤ هەموو کەسان واتا و رامانا وێ یا ژ نیشان و نیشانکری هاتی))(**حسن، ٢٠١٧،ل١٣٥**). نموونە (باران ب گشتی هێمایە بۆ خێر و بێر و بەرەکەتێ...هتد، پایز هێمایە بۆ پیری و نەخوشی و سیس بوون...هتد، شەڤ هێمایە بۆ تاریکی و خەم و خەفەت و ژیانی تالی و زلم ...هتد)(میڤانحسێنعلی٢٠١٧،ل٤١).

7.5.1.هێمایێن مێژوویی:

ئەڤە ژی وەکی هەر هێمایەکا دی هوزناڤانان دناڤ هوزانێن خۆدا ب کارهینایە ((ئەو هێمانە کو ل رودانێن مێژوویی وەردگریت ئەڤجا چ ناڤێ کەسەکی بیت یان ناڤێ باژێران یان ناڤێن رودانێن دیارکری وەکی پەیماننامێن سیاسی))(**محەمەد عەبدولکەریم ئیبراهیم، ،ل٩٥.**), مێژوو((رودانێن راستی تومار دکەت کو ل بیرهاتنێن ب کومەلدا ڤەشارتینە و ناهێنە ژبیرکرن و شاعیر ئێکە ژ ئەندامێن ئەوی گروپی ، ژبەر هندێ مێژوو رودانێن خۆ د نڤیسینا شعرا خۆدا دەرخسیت بۆ گەهشتنا ئارمانجێن شعرێ))(**عریش وریده ، ص٢١**). شاعیر ژی ((مفای ل ئەڤان ژێدەران دبینین و چەندین هێما ژ مێژوویێ وەردگرین))(**سافیه مەحمەد ئەحمەد، ل١٨٩**),(چی گیڤارا) هێمایە ژبۆ بەرخودانێ، (جەنگیزخان) هێمایە بۆ کوشتن و تالانێ ، دیسان جەنگ ژی وەك هێما ... مینا جەنگێ (چالدیران) کو هێمایەکا ئەکتیڤە بۆ مللەتێ کورد هەتاهەتایێ ناهێتە ژبیرکرن(دلێر داود فەتاح، ل ٤٣). هێمایێن دیروکی د گرنگن ((تارادێ هندەك نڤیسەر ل دەمێ پێناسا هێمایی دکەن ب هێمایا مێژوویڤە گرێددەن))(حسن، ٢٠١٧ ل١٢٧.). هوزانڤان((هوراتیێن روودانێ ڤە دکێشیتە سەردەمێ خۆ و بۆ لێکدانا هزر و پەیامێن بەرهەمێ خۆ بکاردهێنیت و کەسایەتیێن دیروکی یێن ل گەل هزر و ئاریشە و خەمێن دەربرینێ ژێ دکەت هەڤدگرن، هەلدبژێریت و دکەتە هێما)) (**حسن،٢٠١٧ ل١٢٧**).. ژ باشیێن مروڤ و هونەرمەندان ئەوە کو ((دشێت مفای ل رویدان و شارەزایێن رابردووی د پێکهینانا تێگەهێن نویدا وەرگرن، ژبەر کو هەر پرسیارەکا مروڤایەتی یا کو مروڤتێدا د ژیت ل هەر جهەکێ ل سەر رویێ ئەردی پرسیارا هەمی مروڤێن جیهانییە، ئەڤە وێ چەندێ بۆ مە روون دکەت کو رودانێن مروڤایەتییێن جیهانی پرسیارێن هەمی مروڤانە ل سەر رویێ ئەردی و هونەرمەند د شێت ڤان کارەساتان وەکی هێمایێن مێژوویی د بەرهەمێن خۆدا بکاربهینیت، بۆ هندێ دا بیرا خوانداڤان و وەرگری بزڤرینیت و ب ببیتە هەولەك بۆ دووبارە نەبوونا ڤان کارەساتان، نموونە ژی کارەساتا (هیروشیما)ل یابانێ، یانژی کارەساتا (حەلەبچە)ل هەرێما کوردستانێ، کەواتە دڤێت هونەرمەند ب تنێ خۆ ب رویدانێن ناڤخوییڤە گرێنەدەت ، ژبەرکو پرسیارێن مە نەهاتینە دابرین ژ پرسیارێن مروڤەکێ دی و ئەزموونا مێژوویییە یا بویە رویدانەك و ب داوی هاتی و زڤراندنا وێ دبیتە مەبەستەك بۆ نوکە، ئەوێ هێشتا ب دوماهی نەهاتی، هەروەسا هەلبژارتنا نڤیسەری ب هێما نموونەیا مێژوویی دڤێت یا ئاراستە کری بیت، ئەڤەژی بۆ وێ مەبەستا ئەو دبینیت کو رەنگڤەدانێ ل سەر دەمێ نوکە بکەت و روون بکەت. کەواتە هێمایا مێژوویی زڤراندنا هندەك رویدان و هەلویستێن دەستنیشانکری یێن چوویە کو بۆ مەبەستەکا دەستنیشانکری یا نوکە دهێنە بکارهینان))(**علی، ٢٠١٧ ل٣٠-٣١)**, هندەك نموونێن هێمایێن مێژوویی: کەسایەتین مێژوویی کوردی((شێخ عوبەیدللای نەهری، شێخ محموودی نەمر، بارزانی نەمر. هەروەسا یێت بیانی ژی: یێت پۆزەتیڤ: لۆمۆمبا، لۆرکامایاکوفیسکی..هتد،یێتنێگەتیڤ:جەنگیزخان،هۆلاکو،هیتلەر،نیرۆن،سەدام.....هتد)) (**میڤان حسێن علی، ل٣٠-٣١**)، ((چەمکێ هندەك ژ رووداوێن کاریگەر و گرنگ، نموونە روودانێن قەلا دمدم، دوانزدە سواری مەریوان ،.... هتد)) (**علی،** ٢٠١٧ **ل٣٠-٣١**), ((جهێن مێژوویی: قەلا دمدم ، قەلا هەولێر)), (علی، ٢٠١٧ ل٣٠-٣١).

6.1. هێمایێن مێژوویی د هوزانا کوردیدا :

1.6.1. هێما د هوزانا کلاسیکا کوردیدا:

کەسایەتین ئەدەبیێن کەڤن ((زێدەتر هوزانڤان بوون, ئافرێنەر، کەسایەتیا هوزانڤانەکێ مەزن دکەتە هێما)) (حسن، ٢٠١٧ ل١٢٧), نەبوونا ئێکەتییا بابەتی((ئەگەرەکێ دی یێ سنورداکرنا هێمایێ بوو، چونکە ب کارهینانا هێمایێن دیارکری و ڤالاکرنا وان ژ واتایا فەرهەنگی و بەخشینا واتایەکی ل دیڤ رێرەوا هوزانی پێدڤی ب هوزانەکێ بوو کو ئێکەتییا بابەت تێدابیت و دەلیڤەکا زێدەتر بدەتە نەفسا هوزانڤانی و ژبەر نەبوونا ئێکەتییا بابەتی وێنێ گشتی د سنوورێ ئێك دێردا دهاتە سنوردارکرن و بیاڤ نەددا کو وێنێن لاوەکی دروست ببن و هوزانڤان نەچار د بوو کو هێمایان دوی چوارچووڤیدا بکاربینیت و نەدشیا پەیوەندی ئورگانیزمی دناڤبەرا وان هێما و واتایێن دیتر د هوزانێدا دروست دکەت. هەبوونا کێش و سەروایێ ئەگەرەکێ دییێ سنووردارکرنا هێما بوو و بکارهینانا کێش و سەروایێ هوزانڤان نەدشیا گەلەك پەیڤێن جوراوجور بکاربین، چونکە ل گەل کێش و سەروایا هوزانێ نە د گونجان و کومەلە پەیڤێن دیارکری هەر کێشەکێ هەبوون کو زوریا هوزانڤانان ل سەر دچوون، هەبوونا مەبەستێن دیارکری، هوزانڤان ژ بکارهینانا گەلەك ژ رویدانێن وەك بابەت بو هوزانێ دویر ئێخستبوو و ب کارهێنانا کومەلە پەیڤێن دیارکری، رێ ل بەرفرەهبوونا واتایا پەیڤان و ب کارهێنانا وان وەك هێما گرتبوو. ژبەر زالبونا لایەنێ ئایینی ل سەر هوزانا کلاسیکی؛ هێما ژلایێ هوزانڤانێن ڤی قوناغێڤە دهاتنە ب کارهێنان دکەتنە بن سیبەرا ئاینی، واتا بابەتێن هێما هوزانا کلاسیکیدا پتر ئاینێ و فەلسەفی بوون و لایەنێ فەلسەفی ژی فەلسەفا سوفیگەری بوو کو دکەڤتە بن سیبەرا بابەتێن ئاینی))(**خالد، 202، ل١٢٢-١٢٣.)** بۆ روونکرنا ئەڤێ چەندێ دێ چەند نموونەکا ژهوزانێن کلاسییکی هیین، نموونە:نالی د بێژیت:

((تەبعی شەککەرباری من کوردی ئەگەر ئینشا دەکا ئمتیحانی خۆیە مەقسوودی لە عەمدا وا دەکا دڤێرەدا نالی بەرهنگاریا وان کەسا یا کری کو رەخنەیا لێگرتی کو بوچی شیعر ب زمانێ کوردی دانابیە؟ کو ژلایێ رەخنەگرانڤە هەر د وی سەردەمیدا دڤێت شیعر هەر ب عەرەبی، یان فارسی ب هێنە گوتن ، نالی ژی ئەڤ دەرگەهە ڤەکری کو زمانێ کوردی ژی بینیتە رێزا زمانێن دی ، بکەتە بەلگە و هێز و دەولەمەندی، چونکی نالی باوەری ب بلیمەتی و زانین و لێهاتیا خو هەبوو ، باوەری هندێ هەبوو، کو ئەو ل وێ ئەزمونا مێژوویدا کو ژیانێدا کەفتیە ئیستایدا دێ سەرکەفتی بیت، ژبەر هندێ کرە هەوار.ئەڤە کارەکێ ب مەخسەتو ب هشیاریڤە دکەت، خەلك ژی ل دیڤ دەستورێ کەڤن هزرناکەت، بلا سەحکەنە ناڤەروکا شعرێن وی و بزانین ب رێکا ب کارهێنانا زمانێ کوردی چ رامان و مەبەستەکا هویر و مەزن هونەرمندیانە دەردبریت))(ئامێدی، ٢٠٠٣،ل٦٦-٦٧.). (هەروەها بەکارهێنانی هێمای قژ یان زوڵف بەواتای سەرگرتنی شەراب بەکارهاتووە هەموو ئەم هێمانە لە شیعری کلاسیکدا بەکارهاتوون و بوونەتە مێژووی هێما لە نێو ئەدەبیاتی کورد و فارسدا)(مالمیر، هێمن، ٢٠٢٤، ل ١٤٤)، (زۆرجار هێما لە ئەدەبی کلاسیکدا بە شێوەی ڕەوانبێژیش هێماکانیان بەکارهێناوە بۆیە هێما لەنێو بابەتە مێژووی و کلاسیکیەکاندا بەکارهاتوون)(هێمن، ڕەبیع، ٢٠٢٣، ل ٤٣).

2.6.1. هێما د هوزانا نویا کوریدا:

هوزانڤانێین نوی ((ب چەندین رەنگان هێما ب سادەیی بکارهینایە، ئێك ژ وان، بکارهینانا(فلاش باك)کو تێدا هوزانڤان هێمایان ل گەل واتایا فەرهەنگی یان رویدانی ب کاردهینیت و ب هاریکاری یا وان بەرەڤ پاشڤە دزڤریت و دەمێ بەرەڤ پاشڤە دچیت(Zebari, R. I. K., & Huseein, B. R. (2023).r.57)؛ دەلالەتێن هوزانی کێم دبن و قالبێ رویدانێ دا دمینن و هێما نێزیکی قالبێ کلاسیکی دبیت و هوزانڤان نەشێت وێ ژ واتایا فەرهەنگی یان رویدانی ڤالاکەت)) **(خالد، 2002 ،ل ٨٩.)**، ل دەمێ هوزانڤان هێما د هوزانا نوی یا کوردیدا ((کەڤتیە ژێر کارتێکرنا رویدانێن سیاسی، جڤاکی، ئابوری،ئاینی...هتد ل رەوتێ وێ دەستنیشان کریە، کومەکا ڤەکولەران ئاماژە ب ڤێ چەندێ کرییە))(**نوزاد عبدالله حسن، ماسکداری د هوزانا نوی یا کوردیدا، ل٩٦**),دەمێ بەحس ل نوکرنا هوزانێ دکەین ((ب وێ چەندێ تەماشە دکەین کو فورم و ناڤەروك پێکهاتا سەرەکی و ئورگانیا وێ هوزانێیە، کو ژ ئێک جودا نابن. ئەڤ پەیوەندیە ژی بویە جهێ گەنگەشێ، وەکی کو د رەخنا گرێکیا کەڤندا بینین (ئەرستو)ی، گرنگی ب مەبەستا ئێکەتیا بەرهەمێ ئەدەبی، تایبەت روخساری و هەولا جوداکرنا وێ نەکریە، بەلکو پەیوەندی و پێکڤە گرێدانا ئێك ب یا دیڤە دیارکریە))(**غازی، ٢٠٠٨،ل١٨)**،بو نموونە:(نەوروز) ل نیك هوزانڤانێن نوی:((خەبات،ئازادی،مللەتێ کورد،روژەکانوی، سەرکەفتن،سەربەستی...هتد))**(خالد، 2002 ، ل١٢٦)**.

3.6.1. **هێما د هوزانا نویخوازا کوردیدا :**

نویخواز((نە تێگەهەکێ جڤاکی یان مێژوو یان سیاسیە، لێ دیاردەکا شارستانیە ، ژ تایبەتمەندیێن وێ هەمی ئالیێن ژیانێ ڤەدگریت دیسان دگەل کەڤنە شۆپان هەڤدژە(Zebari, R. I. K., veBabayiğit, M. V., (2022).r37)، ئامادەبونا وێ د هەمی بوار و بابەتاندا هەیە،(میناك) دبێژیت دەولەتا نوو، یانژی تەکنولوجیا نوو یانژی ئەدەب یان هونەرا نوو))(**بەرواری، ٢٠١٠،ل٢٦٨.**). کەواتە نوخوازی رەتکرنا هەرتشتەکی بەری خۆ دکەت و وێنێن کەڤن د شکێنیت و یێت نوو دروست دکەت و هەروەسا ئەو ب خۆ پەیامێ دروست دکەن و پەیوەندیا ب گشت بوارێن ژیانێڤە هەیە. ب کارهینانا هێمایێن کەڤن ژلایێ هوزانڤانێ نویخوازڤە وێ چەندێ دگەهینیت کو ((هوزانڤانێ هەڤچەرخ پێکولێ دکەت هێما ب هاریکارییا زمانێ هێمایێن کەڤن پێك بینیت و هێما نموونەکا رەسەنە کو دەربرینێ ژ راستیەکا مروڤایەتییا رەها دکەت و دەربرینێ ژ خودێ خۆ دکەت ئەفسانانداا، ب رەنگەکێ کو هوزان و ئەفسانە دبنە ئێك تشت))(**خالد، 202،ل١٢٩**), پەیڤا هێما ژ ((سنوورێ مێژوویی تایبەتیێ خۆ دەردچیت زمانێ هوزانێ هەرچەندە ژلایێ ب کارهینانا پەیڤا و واتایا فەرهەنگیڤە یێ جودا نینە ژ زمانێ روژانە، لێ د لێکدان و دەلالەتێدا ژێك جودا دبن چونکە ،زمانێ ئاسایی ئاماژەیی بۆ جیهانێ دکەت و زمانێ شعرێ ژی ، لەورا د هوزانا نویخوازدا گەلەك پەیڤێن سادە دبنە هێما ل دویڤ ب کارهێنانا هوزانڤانی و هەروەسا ل دویڤ رێرەوا هوزانێ و چەند دەلالەتان وەردگریت. بۆ نموونە دەمێ پەیڤا (چیا) د زمانێ روژانەدا ب کاردهێت مەبەست پێ راستیەکە کو د سروشتیدایە و ژ بەران پێکهاتییە و بلندن ... واتایا وێ یا فەرهەنگی یا دیارە، بەلێ هەر ئەڤ پەیڤە دەمێ ژلایێ هوزانڤانێن نویخوازیڤە ب کاردهێت ژبلی واتایا خۆ یا فەرهەنگی کو د واتایا بەرچاڤا هوزانێدا دەردکەڤیت چەندین واتایێن دی ل دویڤ رێرەوا هوزانێ وەردگریت و دبیت دەلالەتا بەرخودان،مللەتێ کورد،نەچوونا ژێرباریێ ستەمێ،سەرفەرازی،مەزنی و گەورەیی ،سەرکردایەتی ، کوردستان، ...هتد. وەرگرتن و ئەڤە پشتی واتا فەرهەنگی هاتن لێ دێ شێین بێژین : زمانێ هوزانێ وی دەمی دەسپێدکەت کو زمانێ فەرهەنگێ دووماهی دهێت یان ئەو هوزانە کو پشتی خواندنا هوزانێ هوشیارییا تێدگەهیت، ب ڤێ چەندێ تشتەکێ ئاساییە کو،گوهرین ژ نیشکەکێڤە د واتا واندا بێ گوهرینا پەیڤان پەیدا دبیت، ئەڤ فرەهـــ دەلالەتە دیاردەیەکا هەرە گرنگ دناڤ هوزانێدا پەیدا دکەت ئەو دروستبوونا دژایەتییا روخسارییە،چونکە مەبەستا هوزانڤانی د روخساریدا دەرناکەڤیت پێدڤییە کو خواندەڤان بچیتە ناڤ جەرگێ هوزانێدا و پەیڤان کەت.

لەورا دبینین کو ژ بۆ خزمەتکرنا هزرێ بیروکە هندەك جاران هوزانڤانی چەندین پەیڤێن د روخساریدا، زور ژێك دویر وێنەیەکێ دروست دکەت د نێرینا و سەرپێیدا دژایەتییەکا زور د ناڤبەرا وان پەیڤاندا دیاردبیت لێ دەمێ ئەو ل دویڤ دەلالەتێن وان دهێنە شلوڤەکرن؛ دیاردبیت کو لێکچواندن دناڤبەرا واندا هەیە وێنە ژی وێنەیەکێ بهێزە، لێ پێدڤی ب شارەزایی و شیانێن شروڤەکرنێیە مەبەستێن هوزانڤانی دەرکەڤن.

هەر چەندە ئەڤ کارە دبیتە ئەگەرێ دروستکرنا تەمومژییێ د ناڤ هوزانێدا ل دەڤ خوندەڤانی خودان شارەزاییەکا کێم و بێزارییێ بۆ دروست دکەت و خواندەڤانێ شارەزا خوشییێ دروست دکەت و چێژێ ژێ وەردگریت))(**خالد، 2002،ل١٣٠-١٣١**)، ل سەر خواندەڤانی پێدڤیە ((سەربورێن مللەتێ خۆ بزانیت داکو ژ ئاریشان رزگاربیت و شارەزایی لسەر هەر کودەکی (هێما)یەکی ب دروستی ل سەر راوەستیت. هێما هەردەم یا ساخە و نامریت؛ چ جاران ناکەڤیتە قالبێ واتایەکا دیارکری)) (**خالد، 2002،ل133-135.**),واتە ئەڤە بۆ مە وێ چەندێ دیاردکەت کو هەر وەکی مە بەری نوکە ئاماژە پێدای کو زمانێ ئاسایی یێ د قالبەکیدا بەلێ هێما یا ئازادە د چ قالبادا نینە. هوزانا نویخواز ((بەرەڤ ئایندەیی چوو، لەورا ژ واقعیی و ئەو تشتێ ئەم تێدگەهین و رویدانێن سادە دویرکەڤت و بەرەڤ سەربورا مروڤایەتی چوو، دیتنەکا ناڤەروکی پەسەند کر، ل شوینا دیتنەکا رووکەشی. ب ڤێ چەندێ ژی نیشانکری زێدەکرن و بەرەڤ تەمومژییێ چوو)) (**خالد، 2002،ل136-137.**). هوزانڤانێن کورد ژی هەر وەکی هوزانڤانێن بیانی (ئەروپی و عەرەبی) یاخیبوون د گشت بوارێن ژیانێدا کر، هەوەکی (محسن قوچان)ژی دبێژیت: ((هەمی دەما من ستویی خۆ ئێخستیە بەر چەقویێ، دا بەرەڤانییێ ژ وان تشتا بکەم یێن ئەز هزردکەم د بەرژەوەندیا جەماوەرییە و هەمی دەما ئەزیێ یاخی بوویمە)) (**عیماد وەیسی خالد، 2002،ل١٣٠-١٣١.**)،بۆ نموونە (شێرکو بێکەس) ، د هوزانا (دلداری ناو شارێکی مردوو)

پێکرام .. لە پشتەوە .. پێکرام

هەر بەو تیغە زەنگاوییەکەی ...

که (بەدرخان)ی پێ کوژرا ..

منیش کوژرا(**زیاب,۲۰۰۵،ل۵۳)**

ئەگەر ئەم بهێن و سەحکەینە ڤێ هوزانێ دێبینین کو چەند هێمایێن تێدا ب کارهاتین (بەدرخان : کو هوزانڤانی ئەڤ کەسایەتیە وەك هێمایەك ب کارهێنایە چونکی دە مێ هوزانڤان دبێژیت (پێکرام .. لە پشتەوە .. پێکرام) ئاماژە دەتە هندێ کو هەر کەسەکێ وی مللەتی کو (کوردە) خییانەتاکری و ژبەر ڤی ئەگەری هێما (بەدرخان)ب کارهێنایە، چونکی دەمێ (شێر یەزدان)ی خیانەت ل بەدرخانی کری و ل جهێ خۆ هاتییە دویرکرن ،ژبەر هندێ دبێژیت تیغێ ژەنکی ، چونکی هەر ژلایێ مللەتێویڤە بۆ . هەروەسا نموونەکا دی : (فەرهاد پیربال) د هوزانا (شیعرێکی زور درێژ بۆ دایکم)

غەرییبت دەکەم .. **(زیاب،،۲۰۰۵،ل۵۳)**

هەروەکی مە بەری نو کە ئاماژە پێدایی، کو هوزانا نویخواز هوزانەکا ئازادە و گرنکی ب خۆبخۆیا خۆ دکەن, هەر وەکی ڤێ هوزانێ کو ناڤونیشانێ هوزانێ ژ بابەت و ناڤەروکا هوزانێ درێژترە، کو هوزانڤانی ئەو ڤالاتیا د هوزانێدا هێلای وەکی هێمایەکییە ، چونکی ئەو ڤالاهی دبێژیت: (نە شێم چ بێژم بەرامبەر غەرییبیا دایکێ).

2. ژیاناما محسن قوچان:

هوزانڤان(محسن محەمەد قوچان)یێ بەرنیاس ب(محسن قوچان)ل سالا(١٩٥٤)ێ ل گوندێ(بامەرنێ)سەرب پارێزگەها(دهوکێ)ڤەژدایك بوویە خواندنا سەرەتایی، ناڤنجی وئامادەیی ل باژێرێ(موسل)ب دوماهیك هینایە،لسالا(١٩٧٦)ێ کولیژا چاندنێ،ل زانکویا موسل ب دوماهیك هینایە. هزراهوزان نڤیسینێ ڤەدگەریتە سالا (١٩٦١)ێ دەمێ خێزانا ئەوی بۆباژێرێ(موسل)ێ هاتییە ڤەگوهاستن ((هێژ ل زارۆکینیێ ل ئەڤی باژێری من هەست ب جوداهیێکر،کو ئەز خودان زمان،کەلتور و رەوشتەکێ جودامە ژ جڤاکاتێدا دژیام.من دڤیا ئەڤێ جوداهیا خۆ د دهۆزانێدا دەربێخم و ل سالا(١٩٦٩)ێ دەست ب ڤەهاندنا هۆزانێکر و(١٩٧٠)ێ بەلاڤکرن))(**جوقی،٢٠١٦،ل١٨٢-١٨٣**), ل سالا(١٩٧٣)((دەست ژ هەلبەستا ستوینی بەردایە و بەرەڤ هەلباستا ئازاد جوویە, کوماکا لێکولینێن وێژەیی هەنە. کوماکا گوتار و لێکولینێن رەوشەنبیری بەلاڤکرینە))(**جوقی،٢٠١٦ ، ل١٨٢-١٨٣)**, هەر ژ زوو هەست و هزرا نەتەوەیی ل جەم هوزانڤانی ئاریایە ((ل سالا ١٩٦٧-١٩٦٨ ئەڤ هەستە ئاریا، کارتێکرنا ئێکێ ژ بابێ وی بوویە کو لگەل شۆرەشا١٩٤٥ێ و برایێ وی دگەل ئێکەتیا قوتابیێن کوردستانێدا بووناڤبری دوو جاران ژلایێ حکومەتا عیراقێڤە هاتییە گرتن و ئەشکەنجەدان، جارەکێ ژبەر هوزانێن سیاسی وجارەکا دی ب سەر مالا ئەویدا دگریت وپەرتووکێن ئەوی دبەن ل سالا١٩٧٧ێ هاتە گرتن ب دەستێ ئەمنا عیراقێ و ل سالا١٩٧٨ ێ جارەکادی هاتەگرتن وئەشکەنجەدان،لەورا ل سالا (١٩٨٢) ێ گەهشتە رێزێن شورەشا گولانێ))))(**جوقی،٢٠١٦،ل١٨٢-١٨٣**), ناڤبری ((ئەندامێ ئێکەتیا نڤیسەرێن کورد – دهوك بوو بۆ ماوێ هەفت سالان ل سالا ١٩٨٥ بەرەڤ هوزانا نویخواز ڤە چوویە. ئەندامێ سەندیکا روژنامەڤانێن کوردە. ژ کوما گروپێ (نویکرن هەر و هەر) بوویە. سەرنڤیسەرێ کوڤارا (مەتینە)سەروکێ سەنتەرێ (روناکبیریێ روژ)ە, ژ دامەزرێنەرێن رێکخراو مافێن مەدەنیە، مەشق ل جنێڤ کریە ل سەر مافێن مروڤی))(**نهێلی، ل٢٧**), چەندین بەرهەم بەلاڤکرینە, دیوانێن ئەوی ئەڤەنە:

((بەفرا ل ڤێرێ (١٩٨٦),وێنە ژ فلمەکێ پرچیایی (١٩٩٤)چاڤێن ئەوێن کچکا هەنێ (١٩٩٥),ئەو روبارێ ژ خوارنا لەشێ خۆتێر نەبیت، (١٩٩٧),لایێ گەرم ژ باژێری، (١٩٩٩). ئەو خەونا ل سەر فیستانێ وێ بوویم زاڤا ، (٢٠٠١), درەوەك چەپا سەرییا قاسیونی، (٢٠٠٤),بەری بەفرباریتن،خدرۆ،ستران،ل بەرسڤکامەبوفردباریت- تەڤ دیوانێن هوزانڤانینە.دیسان پەرتووکا(هنگاڤتن ژ پاشەرووژێ)کوپەرتووکەکا سایکۆلوژی-جڤاکیە ل سالا(٢٠١٠)ێ ژ عەرەبی وەرگێرایە سەر زمانێ کوردی))(جوقی، ٢٠١٦, ل ١٨٣ **).**

د گروپێ نویکرن هەر و هەر دا (نویخازێن دهوکێ) کو (محسن قوچان) ئێک ژ کەسایەتین سەرەکی بۆ هەر وەکی ئەو ب خۆ ئاماژێ ب ڤێ چەندێ دکەت و دبێژیت: ((دەسپێکا هزرا دانانا ڤی گروپی ژ من بوویە و ئەز سەرکێشێ سەرەکی یێ ڤی گروپی نویخوازی مە چونکی من داخواز ژ هەڤالان کریە کۆ پێکڤە کومبن و گروپەکێ نویخواز د بوارێ هوزانێدا پێك بینین، و هەروەسا پتر ژ هەمیان من کور و سمینار ل سەر هەول و بزاڤێن مەیێت نڤیسینا هوزانا نویخواز و

دانە دیارکرن بۆ مەرەم و واتایێن هوزانێ گێراینە، و هزرا دانانا بەرسڤان بۆ ئەو کەسێن هێرش دکرنە سەر بزاڤا مە یا هوزانێت نویخواز...))(**زیاب، 2005 ,ل٨٣**)

1.2. رەنگڤەدانا هێمایێن مێژوویی دهوزانێن (محسن قوچان)دا

د ڤێ پشکێدا دێ هەول دەین، بەحس ل هندەك وان هێمایێن مێژوویی بکەین ئەوێن هوزانڤانێ نویخازێ کورد ل دەڤەرا بەهدینان (محسن قوچان) ی د هوزانێن خودا ب کارهینان ژ وان ژی:

((ل "کەلا دمدم" خوین بەلاڤ دکر...

خوین ڤەدخوار

هەستیکێن میرگەهێن دێرین

د قورا چاڤێن خۆدا دهێرا ... دکره

ئار

بۆ "هۆلاکوی"ی

دا کەلا " هەڤلیرێ" بسۆژیت

خۆ دکره پر

خپ دکره دار

ل "کانی قرژالێ" مرن دپەحت

ل بالیسانێ وەکو جرداژ ئاخێ

دەردکەت

چ چێرۆکەکا فهێته

ناڤێ بچویکێ مە ژبیرا من بر))(**محسن قوچان، ل بەرسفکا مە بەفر دباریت، ل ٢٨٧.**)

-کەلا دمدم: کەلهەکا مێژوویيە ل پارێزگەها ئازرباجان ل ئیران ، روژئاڤا دەریاچا ورمێ ، هێمایە بۆ خۆ راگریێ و بەرخودانا گەلێ کورد ، بەلێ هوزانڤانی مەرەم نە ئاڤاهیێ قەلهێ ب خۆ یە ، بەلکی مەبەستا وی ئەو کار ئەو کریارەبوون ئەوێن د قەلهێڤە هاتینە ئەنجامدان کو ، خیانەت، ئازار، کوشتن،ئەشکەنجەدان،...هتد ل کەلادم دم دهاتنە کرن.

-میرگە:بۆ دەربرینا دیروکا کوردان ، ئانکو بتنێ شینوار وان ماینە کو ئەو ژی هێماییە بۆ هەستیێن مروڤێ کورد.

-هۆلاکو: ئەڤە هێمایێ زولم و زورداریێ و وێرانکرنییە ، کو هوزانڤانی هەمان سیفەت پێ دایە خەلکێ خۆ کو ئەو ئاخا خۆ د فروشن .ب ڤی ئاوایی هوزانڤانی شیایە کوماکا هێمایێن مێژوویی د ڤێ پارچێدا کومڤە بکەت ژ وان ژی (کەلها دمدم، میرگەهین کوردی، هولاکو، کەلها هەولێر) هەمی ژی ب دیروکا کوردانڤە گرێدایە ل هەر دەمەکی و جهەکی کوردێن توشی خیانەتا ناڤخویی کوشتن و خوین رشتنێ دبن، ئەڤەیە وە دکەت ژ خەمگینی و دلنەرەحەتی ناڤێ خوشتڤێن مە ژ بیرا مە بچیت و هەردەم هزر ل وەلاتی بکەین.

هەر دیسان د نموونەکا دیتر دا دبێژیت:

((دەنگەکێ بور ئەحمەڤیا وێ هشار کەتن

ڤیانا وێ ب سپیندار ڤە بەلی بیت و

هێشتا(حەمۆ) ژ راڤە کەوێ نە ڤەگەریای

سولتان(محمد فتاح) مالا وێ ژ قیراجێ بارکەت

رڤشتا سەی دزکەرە و مشۆتا وێ دێ تالان کەت))))(**محسن قوچان، ل بەرسفکا مە بەفر دباریت، ل٤٩٩..)**

هوزانڤانی ئاماژە ب ناڤێن کەسایەتیێن مێژووی کریە ژ وان ژی سولتانێ عوسمانی (محمد فتاح)ە ڤی کەسی دژیەکێ بچوکدا دەستهەلاداری کریە سەردەمێ وی مێژوویەکا زێرینە د دیروکا ئیسلامێدا ،

هەر دیسان د نموونەکا دیتر دا دبێژیت:

((فەلسەفا وان ئالا هەڤکوشتنێرادکەت

قەلا زەردەشت پێ کراندی

ئولیا رندا ئیرەمێ یا رووخاندی

سەرێ خدرۆی پێ حوچ کری

تەرمێ (علی)یێ لوچ کری

(ئەز دێ قەلەکێ کوژم

سومبلاکێ بۆ گیانێ بابێ مەزن

ل بارزان چینیم)) (محسن قوچان ، ل بەرسفکا مە بەفر دباریت، ل ٥١٨.)

هوزانڤانی ئاماژە ب کەسایەتیەکێ دیارێ کورد ل دەڤەرا بەهدینان ل باژێرێ دهوکێ کریە، ئەوژی (خدرۆ) یە وەکو هێمایێ دلپاقژی و وەفاداریێ ب کارهینایە کو د کەتواریدا کەسەکێ ژلایێ مێشکی ڤە یێ تەمام نەبوو.

پاشی بەردەوام بوویە و بەحسا (مەلا مستەفا بارزانی)کریە کو کەسەتیەکێ دیارێ شورەشگێر و رێنیشاندەرێ دوزا نەتەوا کورد بوویە کو هوزانڤانی ڤیایە قوربانیەکێ پێش کێش بکەت و هەتا هەتا ناڤێ وی ل بارزان بمینیت، پاشی هوزانڤان هاتیە (بارزانی) و (خدرو) ل گەل ئێك ب کارهینایە هەر چەندە هەردوو هەڤدەمێن ئێك ژی نینن، لێ ئەڤە واتایا هندێ ددەت کەسێن ئاسایی ژی دشێن ب پاقژیا خۆ، خۆ ب زیندی بهێلن.

هەر دیسان د نموونەکا دیتر دا دبێژیت:

((پێشەمانی

ژ نەهش دهێت خۆ دمە وەردکەت

روویێن مە دکەت کەرخا ماچا

ژ روندکا تەر دکەت

بزاڤا مە دکەت زیندانا سەدامی و

سەردەردکەت

دناڤ کارتێن قوماری دا

تێکهەلددەت

ناڤەدەرکەتا))))(**محسن قوچان ، ل بەرسفکا مە بەفر دباریت، ل٥٢٥..)**

هوزانڤان بەحس ل هێمایەکێ مێژوویی بۆ دیروکا جیهانێ ب گشتی و کوردان ب تایبەتی دکەت ئەو ژی (سەروك کومارێ عیراقێ سەدام حوسین) کو ب خیانەتکار و خوین رژێ کوردان دهاتە نیاسین، وی خوینا هەر تاکەکێ کورد ڤیا، وی دڤیا نەخشێ کوردستانێ نەهێلیت و زمانێ کوردی بنبر بکەت، شەرم و ترس و سنور وی دشکاندن ل بەرامبەری کوردان، پاشی هوزانڤان دهێت بەحس ل پێشمەرگەکێ دکەت کو وێنە وی ئازار ددەت لەورا د مێشکێ ویدا مایە، ئەو ژی شەهید بوونا پێشمەرگەکێ کو نەشیایە ب کفن و گور بکەت و بن عەرد بکەن.

هەر دیسان د نموونەکا دیتر دا دبێژیت:

((هندەك ناڤ د خوینەلونە

دخوینەلونە

چپکێن خوینێ بیێن ژێ دکەڤن

ئەڤە لڤێر

ناڤێ(حەموی)

ناڤێ(تەمەر)

ناڤێ(سلوی)

ناڤێ هەمی و هەر کەسەکێ

ژ دەرێ مالا خۆ دەرکەتی و

ل کەس و کارێن خۆ بەرزەبووی)) (**محسن قوچان، ل بەرسفکا مە بەفر دباریت، ل ١٣٠.**) هوزانڤانی مفا گەلەك ژ کەسایەتیێن کورد وەرگرتینە بێن پارچێن جوداێین کوردستانێ، ئەڤە ژی هندێ دگەهینیت کو ئەڤ زورداری بتنێ ل پارچەکێ نەبوویە بەلکو دەولەتێن دەروبەر هەمییان ڤیایە کوردان دناڤ خۆدا ب حەلینن و هەبونا وان بەرزە بکەن.

هەر دیسان د نموونەکا دیتردا د بێژیت:

سڤورە و دارمێو.. بەروی

((رەش مێوەکا خەمل تاری

ل سەر دارەکی ل ئاقاری

سەحدکرە سڤورەکی

بەریەکا تال دڤەرنی

ژ برسادا دژەنی..دژەنی

گوتی: ((هەی ئێخسیری..ژاری

نوکە هناڤێن وی دسوژن بدژوار

ب دژواری.))

گازیکرێ : وا سڤورە

تو یێ برسی؟

ل من ببوره

نابێژی من تو یێ دینی

یان یێ کورەی من نابینی

ئەوێ بەرویێ ب هاڤێژه

هەمی تەحلاتی و قرێژه

وەره ناڤ تاك و شاکێن من

ل بەر سیبەرا خەملا من

تلێین من دشرینن ب مێژه

سڤورەی گۆت:

نه ئەز..

رەنگه تو یا دینی

نوکه خەملا تەیا ب رەوشه

یا ژ تەڤه دێ هەر هو مینی

سوبەه خودان

دێ ئویشیێت ته هەمیا دزن

بەلگێن ته دێ وەرییێن رزن

ئەگەر هات و ..

بۆ زڤستان

سەرمایەکا هار و دژوار

ڤەما .. ڤەما

نەبوو بوهار

ئەڤ قولێرا من ب ددانا چێکری.

دێ مینیتن

گەرم و زوها تەژی بەروی

زڤستانا من دێ بۆریت

بێ شەپرزەیی و بێ تەری.

ئا.. دار مێوێ

نابێژی من

تو ب چ دخوری ؟

تو بخۆ نەشێی راست شین ببی

ل هیڤیا ڤێ دارێ و دارا هە

ڤێ کەلەکێ

کەلەکا هە

ئەگەر دێ پشت ل تە خۆیل بیتن

یان دێ مری .

ئەڤجار هەڤال..

گەر تو نەشێی خۆ راگری

نابێژی من ..

ئەو چ وجە دێ ژ من گری .))(**محسن قوچان، ل بەرسفکا مە بەفر دباریت،ل٨٣--٨٥**)

ئاماژەیێن مێژوویی دناڤدا هەنە، بەلێ ئامێژەیێن نەراستەخونە بۆ نموونە سڤورە ئاماژە دانە بۆ پێشمەرگەیی، دار مێو ئاماژە دانە بۆ رژێمێ، بەروو ئاماژە دانە بۆ کوردستانێ، ژبەر کو پتریا جێهێن کوردستانێ دار بەروونە ژبلی ئەڤێ چەندێ، سیمایەکێ دار بەروویێ ئەوە دارەکا گەلەکا بهێزە، لەورا ژی ب کوردستانێ هاتیە لێکچواندن،هوزانڤان هەولددەت ئاخڤتنا رژێمێ دگەل یا پێشمەرگەکێ دیار ب کەت کو دبێژتێ: تەناهی و ئارامی ل وەلاتێ تە نینە وەرە د ناڤ چەق و تاپێت من ژبەر کو ئارامی خوشی یا تێدا هەیی و دێ تاما دەڤێ تە خوشبیتن لێ سڤورە د بێژتێ : نە بێژە من تویێ دینی و ئەز باش تە دبینم لێ ئەز ب حالێ خۆ گەلەکێ رازیمە .

هەر دیسان د نموونەکا دیتردا د بێژیت:

((هەر پێنگاڤەك ئاستەنگەکە

پری باروڤە و باهورە

هات و باتە

گەر زڤریم.....

باوەربکە،

دێ((ئەکسیرا))((گەکگامش))ی

ژ مارا ستینم

بۆ تە ئینم

دا ئەز و تو..

هەمی بوهارا نوی ببین

زێندی ببین.

گەر ئەز ڤەمام ..

یان ژی نەمام

تو دەستێن خۆ نەداهێلە

چیروکامن..

ژ زاروکا را دووبارەکە،

نەدەگرە)) **(محسن قوچان، ل بەرسفکا مە بەفر دباریت، سڤك وەرە، ل ١١٦.)**

گلگامش وەك هێما هوزانڤانی ب کارهینایە، کو هێمایەکێ مێژوویە کو پاشایێ باژێرێ (وروك)ە . ئەو کەسەکێ گەلەکێ هێز و خودان شیان بۆ کو هەمی کەسێن وی باژێری ژێ ترسیان و گلگامش ، کو نەمری دگەریا دەمێ نەمری دیتی و ماری لێ خواری هنگی زڤری باژێرێ خۆ و زانی کو مرن هەر یا هەیی. ئەڤجا وەکی یادیار هوزانڤانی ئەڤ هێمایە ب کارهینایە کو د بێژیت: دێ وی (گیای ژماری ستینم)مەرەما وی، کو ئەوە وەلاتێ خۆ ژ دوژمنی وەرگرم و ئاماژە دەتە هندێ دەمێ دبێژیت: (گەر ئەز ڤەمان یان ژی نەمام..) ئانکو ئەگەر هەر نەگەهشتینە خوشی و ئازادیا خۆ بەلێ بلا هەمی کەس چیروکا مە بزانین.

ئەنجام

پشتی ب دوماهی هاتنا ئەڤێ ڤەکولینێ ئەم گەهشتینە ئەڤان ئەنجامان:

هێما بابەتەکێ زۆرێ کەڤنە و هەر ژ کەڤندا دناڤ هوزانا کوردیدا رەنگڤەدایە و بوویە رەنگڤەدانا جڤاکی.

هێما ل سەر چەندین جوران دابەش دبیت، مروڤ نەشێت ژ لایەکی ڤە ب تنێ وەربگریت، چونکی هێما د چەندین ئاستاندا دهێتە شلوڤەکرن.

د هوزانا کوردیدا ژی وەکی هەمی هوزانێن جیهانێ هێما د هوزانێن (کلاسیك، نوی، نویخواز)دا هاتیە بکارهێنان و هەر قوناغەکی ژی ل دویڤ یاسا خۆ بکارهینایە .

د هوزانا نویخوازا کوردیدا ژی گەلەك گرنگی ب هێما دایە ، ئەڤجا بۆ چ مەبەست بیت.

هێمایێن مێژوویی ئەوێن د هوزانێدا خویا دبن کو ئەو بابەتێن مێژوویی یێن کارتێرن ل هوزانڤانان کرین و دناڤ هوزانێن ئەواندا رەنگڤەداین دەربرینێ ژ خەبات و بەرخودان حەز و ئازادیا نەتەوا کورد دکەت.

محسن قوچان ژی وەکی هەر هوزانڤانەکێ کورد هێمایێن مێژوویی ب کارهینایتە وڤیایە ڤێ بکارهێنانێ دناڤ هوزانا خۆ یا نوخواز دا بشێوەکێ نوی بکاربینیت.

محسن قوچان کو ئێك ژ کەسایەتیێن گروپێ (نویکرن هەروهەر)ە،کو گرنگیەکا زێدە ب ڤێ چەندێ دایە، بهایەکێ زێدە دایە هێمایان دناڤ هوزانێن خودا.

لیستا ژێدەران

ئازاد, ئەحمەد مەحموود(٢٠٠٩)، بونیاتی زمان لە شیعری هاوچەرخی کوردیدا١٩٨٥-٢٠٠٥،هەولێر

ئامێدی،عبدوڵلا یاسین (٢٠٠٣)، پەیدابوونی رەخنەی ئەدەبی لە شیعری کلاسیکی کوردیدا تا جەنگی گێتیی یەکەم، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر

ئاسو، عومەر مستەفا(٢٠٠٩)، بەها ئیستاتیکییەکانی شیعر لای پیرەمێرد و شێخ نوری شێخ سالح و گوران، چاپخانەی خانی،دهوك

محەمەد ئەحمەد،سافیە(٢٠١٣), لادان لە شیعری هاوچەرخی کوردیدا،چاپخانا حاجی هاشم,هەولێر

ئەبو عوبەید, عەبدوللا زیاب(٢٠٠٥)، هوزانا نویخازی ل دەڤەرا بادینان ژ دەستپێکێ هەتا سالا ٢٠٠٠ێ، چاپخانا وەزارەتا پەروەردێ، هەولێر.

انتصار, نجیب جوقی(٢٠١٦)، شعر و مێژوو/ پراکتیزەکرنا میتۆدا رەخنا مێژوویی لسەر هوزانا نوو یا کوردی دەڤەرا بەهدینان(١٩٧٠-١٩٩١)،چاپخانا ترکیا

پەخشان, سابیر حەمەد(٢٠١٢)، رەمز لەشیعری هاوچەرخی کوردی کرمانجیی خوارووی کوردستان١٩٧٠-١٩٩١،چاپخانەی حاجی هاشم- هەولێر

دلێر, داود فەتاح(٢٠١٦)، سیمبول د رومانا روژێن ئێتوون دا یا رومانڤیس کوڤان سندی، چاپخانا هیڤی، هەولێر.

هیڤی بەرواری(٢٠١٠ز)، رێبازێن ئەدەبی، چاپخانا هاوار، دهوك

مشەختی،کامەران ئیبراهیم(٢٠١١)، سیمیولوژیای زمانی سوفیگەری لە شیعرەکانی (مەلای جزیری)دا،چاپخانا خانی،دهوك

لوقمان رەئوف(2016)، دەقی شیعری کوردی لە رەوانگەی سیمیۆلۆژییەوە(١٩٥٠-١٩٧٥)کرمانجی خواروو، چاپخانا حەمدی

محمووید, فازیل مجید(٢٠٠٧)،سرو مەحویی, محەمەدی (٢٠٠٨)، زانستی هێما هێما ، واتاوواتا لێکدانەوە، زانکو سلێمانی

شت لە شیعری گۆران دا، چاپ و پەخشی سەردەم کوردستان سلێمانی

نهێلی، نعمت الله حامد(٢٠١٣), پراکتیزەکرنا رەخنا نوو یا ئەنگلو ئەمریکی لسەر تێکستێن گروپا نووکرن هەروهەر (رەخنە و ڤەکولین)،چاپخانا هاوار،دهوك

محسن قوچان، ل بەرسڤکا مە بەفر درباریت تەڤ دیوانێن محسن قوچان، چاپخانا هاوار، دهوك

خالد، عیماد وەیسی(٢٠٠٢), جەڤەنگ دهوزانا ریالیزما کوردی دا دەڤەرا بەهدینان ١٩٧٠-١٩٩١،پلاماستەرێ، زانکو دهوك

خوشناو، سەرباز مەجید(٢٠١٩), سیمیولوژیای ناونیشان لە شیعرەکانی(نەوزاد رەفعەت)دا،هەولێر

خوشناو،نەریمان عەبدوللا ، رەمز و مەغزا لە چیروکەکانی فەرهاد پیربالدا, هەولێر

غازی،چنار صدیق(٢٠٠٨)،ئاراستێن تەکنیکی د شعرا نوی یا کوردی دا – دەڤەرا بەهدینان- بەدرخان سندی وەکو نموونە، چاپخانا حەجی هاشم-هەولێر

Çavkanî / References

Azad, Ahmed Mehmud,Bunyatî (2009) ziman le şi'rî hawçerxî Kurdîda1985-2005, Hewlêr.

Amêdî, Ebdûlla Yasîn,(2003) Peydabûna rexne ya edebî le Şî'rî Kilasîkî Kurdî de ta cengî gêtî yekem, weş: Wezareta Perwerdê, Hewlêr.

Aso, Omer Mustefa,(2009) Beha Îstatîyekanî Şî'r lay Pîrmêrd û Şêx Nûrî Şêx Salih û Goran, Weş:Xanî, Duhok.

Arsh walid, (2015) shira al ramz fi diwan asam l husin zidan risala majestar jamia muhamad xazira.

Ahmet, Safya Mohmed,(2013) Ladan le Şî'rî hawçerxî Kurdî de, weş:Hacî Haşim, Hawlêr.

Abu Ubeyît Abdulla Zîyab, (2005) Hozan Nûxazî li devera Badînan ji destpêkê heta sala 2000, weş: Wezareta Perwerdê, Hewlêr.

Ehmed, Merîwan Hama Karîm(2022) Binyatî wêney hûnerî le Şî'rî Salim de, Teza Doktorayê, Zanîngeha Silêmanî.

Întîzar Necîb Cûqî (2016) Şî'r û Mêjû, weş: Tûrkîye.

Hamad, Pexşan Sabîr,(2012) Remiz le Şî'rî hawçerxî Kurdî de 1970-1991,weş:Hacî Haşim, Hewlêr.

Fatah, Dilêr Dawûd,(2016) Sîmbûl di romana Rojên Êtûn de ya Romannivîs Kovan Sindî, Weş: Hîvî.

Hemn Karim M. Salih, & Mariwan Hussein Farhan. (2023). Analyzing and Combating Drinking Liquor in “Bartender” of Hemin Mukeriany with Two Poems of Drinking Liquor of Manuchari Damghani. *Qalaai Zanist Journal*, *8*(1), 583–606. https://doi.org/10.25212/lfu.qzj.8.1.22

Hasan,Nawzad Ebdûlla,(2017) Masikdarî di hozana nû ya Kurdî de li davara Behdînan 1961-1991, Teza Masterê, Zanîngeeha Duhokê.

Hamad, H. K. (2024). The Philosophy of Contract between Theory and Practice. Pakistan Journal of Humanities and Social Sciences, 12(2.

Hamad, H. K. (2018). Sovereign Immunity and Its Development in International Law. Qalaai Zanist Journal, 3(1).

Hajar tabi, (2013) al ramzi tarixi fi shira amal dnqal risala majistar jamia almsilya.

Hîvî Berwarî,(2010) Rêbazên Edebî, Weş: Hawar, Duhok.

Ibrahim, Mohmed Ebdulkarim,(2009) zimanî şî'rî û rexney edebî nû (ezmûnî şî'rî heştekanî Hewlêr be nûmûne), Teza Master, Zîngeha Selahedîn, Hewlêr.

Karim M. Salih, H., & Zebarı, R. (2023). لێکچواندنی شەراب و پێکهاتەکانی لە دەقە شیعرییەکانی حافز و مەلای جزیریدا. Kurdiname (8), 41-55. https://doi.org/10.55106/kurdiname.1259328

Kamaran Îbrahîm, Mişextî,(2011) Sîmyolojyay zimanî Sufîgerî le şî'rî Melayê Cizîrî de, Weş: Xanî, Duhok.

Lûqman Rehûf,(2016) Deqî şî'rî Kurdî le rewangey Sîmyolojyaywe 1950-1975, Weş: Hamdî, Hewlêr.

Mehmûd, Fazîl Mecîd,(2007) Sûrûşit le şî'rî Goranda, Weş: Serdem, Sûleymanî.

Mehwî, Mehmed,(2008) Zanistî Hêma Hêma (wata û wata lêkdanewe), zankoy Sûlêmanî.

Malmir, T., & Karim Mohammad Saleh, H. (2024). The Use of Zolf as a Wine Cap in Lyrics of Hafez. *Literature in the Iraqi period*, *5*(1), 137-156. doi: 10.22126/ltip.2024.10092.1220

Mohemed Emin, Sara Sidqi,(2010) Cemal şarbajêr rolî le niwêgerî Şî'rî Kurdî de, Teza Masterê, Zanîngeha Silêmanî.

Mahdi, L. D. M. H., Hamad, L. H. K., & Hameed, L. H. A. (2022). Preventive Methods of Administration in Protecting the Environment from Pollution-Comparative Legal Study. Journal of Juridical and Political Science, 11(2).

Mahdi, M. H., Hamad, H. K., & Hameed, H. A. (2023). The Role of The Environmental Observer and The Environmental Police in Protecting the Environment in Iraqi Law: Comparative Legal Study. Qalaai Zanist Journal, 8(3).

Nihêlî, Nahmetûlla Hamad,(2013) piractîzekirina rexna nû ya Englû Emrîkî li ser têkstên griopê nûkirin her û her, Weş: Hawar, Duhok.

Pary Omar Ali, Srwa Tahhir Ali Mohammed, Bestoon Abubakr Ali, & Hemn Karim M. Salih. (2023). Beloved in Mahwee's Poems. *Qalaai Zanist Journal*, *8*(1), 37–61. https://doi.org/10.25212/lfu.qzj.8.1.2

Qûçan, Mûhsin, li bersivka me befir dibarît tev dîwanên Mûhsin Qûçan, Weş: Hawar, Duhok.

RIK ZEBARI, BR Huseein, Sufism in classical Kurdish poetry:(Poems on Hariri as a model), Qalaaı Zanıst Journal 8 (4), 461-497.

Xalîd, îmad Weysî,(2002) çeveng di hozana reyalîzma Kurdî de devera Behdînan1970-1991,Teza masterê, zanîngeha Duhok.

Xûşnaw, Serbaz Mecîd,(2019) Sîmyolojyay naw û nîşanî le Şî'rî Î" Nawzad Rafhad " de, Hewlêr.

Xûşnaw, Nerîman Ebdûll, Remiz û Mexza le çîrokekanî Ferhad Pîrbal de.

Xazî, Çinar Sadîq,(2008) Arasteyên Teknîkî di şî'rî Nû ya Kurdî de devera Behdînan Bedirxan Sindî weke Nûmûne, weş: Hacî Haşim, Hewlêr.

Zebari, R. I. K. & Babayiğit, M. V. (2021a). *Kürt Gazeteciliğin Edebiyat Eleştirisi Üzerine Etkisi: 1991-2003 Güney Irak Örneği. Mesopotamia Journal of Interdisciplinary Studies, 1*(1), 68-76. DOI: 10.29228/mjis.54692.

Zebari, R. I. K., ve Babayiğit, M. V., (2021b). Peyv" Dergisinin Çeşitli Metinlerinde Edebi Eleştirilerin İncelenmesi, *Cihanşümul Akademi Sosyal Bilimler Dergisi, 2* (3), 1-33.

Zebarı, R.I.K, Huseeın. B. R, Abdulrahman. L. M, Ameen, S. T. M,(2022).*Lêkolînek Lı Ser Rojnamegerîya Kurdî Ya Lı Başûrê Kurdıstanê*, Kurdiname, No: 7, R. 128

Zebari, R. I. K., ve Babayiğit, M. V., (2022). *Dîrok a Rexne ya Edebî ya Kurdî li Başûr*. Kadim Hikmet Uluslararasi Bilimler Dergisi, 6, 28-44.

Zebari, R. I. K. & Babayiğit, V. (2022).*Diroka Rexne ya Kurdi li Rojova*. Mesopotamia Journal of Interdisciplinary Studies, 2(2), 102-109. DOI: http://dx.doi.org/10.29228/mjis.66398

Zebarı, R. I. K. & Babayiğit, M. V. (2021). Kürt Gazeteciliğin Edebiyat Eleştirisi Üzerine Etkisi: 1991- 2003 Güney Irak Örneği. Mesopotamia Journal of Interdisciplinary Studies, 1(1), 68-76. DOI: 10.29228/mjis.54692

Zebari, R. I. K., & Huseein, B. R. (2023). The Symbolism of Nature in Faqe Tayran’s Poems. Journal of University of Human Development, 9(1), 56–66. https://doi.org/10.21928/juhd.v9n1y2023.pp56-66